

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Роман КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Катерина АЛЕКСАНДРОВА

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ІНШИХ ДЖЕРЕЛ ПРАВА, ЯКІ МІСТЯТЬ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПРИПИСИ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Релігійні уявлення, соціальні правила, моральні норми та принципи, стосунки людей змінилися, тож нині підпорядковуються сучасності, що в сукупності значним чином впливає і на систему шлюбно-сімейних відносин, її форму, принципи, умови укладання та існування шлюбу загалом. Динамічність і неоднозначність сучасних процесів у шлюбно-сімейних відносинах, зокрема трансформація інституту шлюбу, обумовлює необхідність звернути увагу на зміни та наслідки того, що які відбувається у шлюбі й сім'ї у ХХІ сторіччі.

На сьогодні в Українській державі з урахуванням розвитку міжнародного, зокрема європейського, сімейного права норми українського сімейного права спрямовані на регулювання різних видів сімейних правовідносин і шлюбних відносин. Однак нормативного регулювання саме шлюбних правовідносин досі не визначено. Беручи до уваги зазначене та для надання класифікації шлюбних правовідносин, необхідно визначити коло суб'єктів шлюбних правовідносин та коло об'єктів цих правовідносин. У сімейно-правовій літературі як радянського часу, так і сучасної Української держави надається визначення в широкому сенсі поняттю «сімейні правовідносини» та їх класифікація, а також поняттю «шлюбні відносини» та їх класифікація. Будучи соціальною спільнотою, в усіх цивілізаціях сім'я є найважливішим елементом глобального розвію. Забезпечуючи стабільність та розвиток суспільства, шлюбно-сімейні відносини сприяють піднесенню самої держави. Саме тому ідеологія пріоритету сім'ї, її цінність для життя і розвитку людини, суспільства та держави закріплена в багатьох нормативних актах. Сімейне законодавство прямо або опосередковано визначає підстави створення сім'ї і саме їх наявність або відсутність дає змогу встановити факт існування сім'ї з позиції права, а саме за допомогою чітко встановлених норм реєстрації шлюбу та його розірвання. Щодо співвідношення сім'ї та шлюбу, то сім'я є первинним та основним осередком суспільства, його головним інститут. Зі свого боку, інститут сім'ї утворює більш розгалужену систему приватних інститутів, а саме: інститут шлюбу, інститут власності, інститут споріднення, інститут соціального захисту дитинства і опіки та інші не менш важливі складові. Отже, зазначені вище загальні класифікації сімейних правовідносин та шлюбних відносин, що їх надали вітчизняні вчені, дає підґрунтя для розгляду визначень «шлюб», «сім'я», «члени сім'ї», «подружжя», «фактичне подружжя», а також розгляду й аналізу існуючих класифікацій сім'ї та шлюбу. Добровільність як умова укладання шлюбу відповідає вимогам Конституції України та Сімейному кодексу України. Зокрема у ч. 1 ст. 51 Основного закону України зазначено, шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. У сімейному ж законодавстві наголошується на тому, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається [2]. Дотримання умов взаємності та згоди загалом, є необхідними критеріями для того, щоб

шлюб мав правову силу. Без дотримання цих складових укладення шлюбу без взаємної згоди тягне його недійсність. Щоб зрозуміти значення добровільного укладання шлюбу, треба почати з того, що добровільна згода осіб вступити у шлюб має бути виражена у їх цілеспрямованому бажанні мати відповідні права та набувати обов'язки. Тобто, чоловік та жінка, які досягли відповідного шлюбного віку, повністю усвідомлюють значення своїх дій та мають намір створити сім'ю, а отже і вступити у шлюбні відносини. Але, на жаль, бувають випадки, коли усі правові аспекти враховані, умови вступу в шлюб виконані, але одного чи обох із наречених примушують укласти шлюб під впливом емоційного чи фізичного тиску. Водночас укладення шлюбу з корисливих мотивів (майнові інтереси, з метою отримання громадянства тощо), тобто без наміру створити сім'ю, але з усвідомленої вільної згоди, є не примусовим, а фіктивним шлюбом [3]. За чинним законодавством України фіктивний шлюб не є підставою для виникнення в осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя. Згідно з положеннями Сімейного кодексу України, а саме ч. 2 ст. 40, фіктивним визнається шлюб, укладений без наміру створення сім'ї. Тож можна стверджувати, що відсутність наміру створення сім'ї є характерною ознакою саме фіктивного шлюбу, а мотиви укладення таких відносин не можуть набувати юридичного значення. Науковець І. Е. Ревуцька наголошує на тому, що фіктивний шлюб є прикладом деструктивної фікції в сімейному праві, виникнення якої значною мірою пов'язано з негативними соціально-економічними явищами, подолання яких іншим чином ставало неможливим [4]. У контексті юридичної значущості, то подібний шлюб можна умовно прирівняти до фіктивного правочину, який характеризується тим, що сторони вчиняють його лише для виду, заздалегідь знаючи, що він не буде виконаним, тобто сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочином. Фіктивним може бути визнаний будь-який правочин, якщо він не має на меті встановлення правових наслідків. Ознака вчинення його лише для вигляду повинна бути властива діям обох сторін правочину. У фіктивних правовідносинах внутрішня воля сторін не відповідає зовнішньому її прояву.

Важливим є те, що шлюб – це сімейний союз, тобто саме визначення «сімейний» дає змогу стверджувати, що шлюб саме створює сім'ю, а не спрямований на її створення. У такому випадку, слід виділити ще один важливий правовий аспект гарантії дотримання принципу добровільності шлюбу – вимога, у якій зазначається, що заява про укладення шлюбу підписувалась обома майбутніми подружжями особисто, а також вимога особистої присутності обох осіб, які вступають у шлюб, у момент реєстрації шлюбу та недопустимість укладання шлюбу через представника. Тобто фальсифікація шлюбу стає майже неможливою, з огляду на низку причин, які зазначені у Сімейному кодексі України. Але все ж трапляються випадки реєстрації шлюбу з порушенням вимог чинного законодавства, коли особа у певний час не здатна розуміти характер своїх дій, такими можуть бути: стан сильного алкогольного сп'яніння, перебування особи під дією наркотичних засобів, стан страждання душевним захворювання, але не визнання у судовому порядку недієздатності такої особи тощо. У подібних випадках особа перебуває у такому стані, що не розуміє значення своїх дій, тож відповідно і не може нести відповідальність за набуті у випадку реєстрації шлюбу цивільні обов'язки та у повному обсязі здійснювати набуті цивільні права. Невід'ємним правовим аспектом шлюбу є його головна конститутивна ознака – реєстрація такого діяння державним органом реєстрації актів цивільного стану (РАЦС). Без цього шлюбу як правової категорії просто не існує.

Але існують такі явища, як «фактичні шлюбні відносини» або «фактичний шлюб», які не треба плутати з «цивільний шлюб» – категорія шлюбів, яка є визнається законами нашої держави. Розглядаючи перші дві категорії відносин між чоловіком та жінкою, треба наголосити на тому, що подібні явища можуть мати схожий характер з цивільним шлюбом, але проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя, тобто відсутність державної реєстрації не робить цей союз актом цивільного стану.

Підсумовуючи викладене, треба зазначити, що тільки шлюб, з характерними йому ознаками та добровільністю всіх дій його учасників є: головною правовою організацією сімейного життя жінки і чоловіка, основним фундаментальним інститутом суспільства, надає йому стабільність та сприяє розвитку суспільства та його прогресу. Шлюбні правовідносини максимальною мірою пов'язані з національними традиціями, релігією, побутовими й етнічними звичаями. Сімейне право різних країн принципово відрізняється і з великими труднощами піддається уніфікації. Для України на сьогоднішньому етапі її

розвитку необхідно включити шлюбно-сімейну політику в структуру соціальної політики, орієнтувати державно-демографічну політику на забезпечення інтересів України, враховуючи міжнародні правові норми, визначити перспективу реформування шлюбно-сімейного законодавства.

1. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01.07.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.

2. Сімейний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповненнями на 04.10.2017 р. Київ : Алерта, 2017. 78 с.

3. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01.07.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.

4. Ревуцька І. Е. Правові підстави створення сім'ї за законодавством України та країн-членів ЄС: порівняльно-правова характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2018. 207 с.

Марина ЮНІНА

доцент кафедри цивільного права
та процесу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

**ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ
ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ**

Для сучасного етапу розвитку суспільства є характерною велика увага, що приділяється дотриманню та захисту прав та свобод людини. Більшість нормативно-правових актів у цій сфері як на міжнародному, так і національному рівні визнає людину найвищою цінністю суспільства. Преамбула до Загальної Декларації прав людини закріплює положення, за яким визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру. Преамбула до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права проголошує, що всі права людини «випливають із властивої людській особі гідності». Конституція України також у ст. 3 містить положення, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека є найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави.

Отже, одним з головних обов'язків держави є обов'язок забезпечення та дотримання прав та свобод людини. Невиконання цього обов'язку надає особі, чії права порушені, можливість звернутись за їх захистом до відповідних державних органів, зокрема до суду. При цьому мова йде не лише про захист та відновлення порушених прав, а й про можливість компенсації шкоди як моральної, так і матеріальної, що завдана таким порушенням. Саме тому створення ефективного механізму дотримання та захисту прав та свобод людини в цілому та права на компенсацію моральної шкоди зокрема є одним з головних обов'язків будь-якої демократичної держави.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду від 31.03.1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (нематеріальної) шкоди» під моральною шкодою розуміються витрати немайнового характеру внаслідок моральних або фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній або юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб [6].

Частина 2 ст. 23 ЦК визначає, що моральна шкода полягає:

1) у фізичному болі і стражданнях, які фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, які фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою відносно її самої, членів сім'ї або близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, які фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням або пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі і гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.